

Pedagogika ve víru reflexí, bádání a diskusí

MARTIN CHVÁL

*H*umanitní vědy mají stálou potřebu reflektovat své vlastní konání. Ovšem i vědám přírodním historicko-filozofická reflexe prospívá. Na první pohled jsou texty v předloženém čísle *Pedagogiky* nesourodé, při pozornějším pohledu však začínou vyvstávat určité jednotící kontury charakterizující současný stav pedagogiky u nás. Tyto kontury jsem označil jako reflexe, bádání a diskuse, které jsou často ve vzájemných provazbách. Nebyť bádání, nebylo by reflexí a podložených diskusí, bez dostatečných reflexí by nebylo kvalitního bádání – jistě by bylo možné téma vzájemných pozitivních závislostí dále rozvíjet a konkretizovat. Pokládám za dobré, že tyto roviny se v časopise *Pedagogika* setkávají, protože společně patří k jádru oboru, byť diskuse jsou pro svou formu nerenzenované studie vykazovány scientistním pohledem za hranice „rivových zisků“.

První dva texty přísně systematicky reflektují pedagogické bádání publikované na stránkách *Pedagogiky* od roku 1989. Tematicky i metodologicky se významně liší a reprezentují tak určité typy reflexe publikačních aktivit. Studie Dany Kasperové je zaměřena na historicko-pedagogický výzkum v Pedagogice v letech 1989–2014. Autorka téma uchopuje historicko-srovnávacím přístupem a kvalitativně analyzuje skrze kvantitativní přehled i rozvíjená témata. Jako dominantní zde vidí tato: reformně pedagogické hnutí (české i německé) v prvorepublikovém Československu, vzdělávání učitelstva, vývoj oboru pedagogika pohledem historicko-pedagogické analýzy, J. A. Komenský a jeho odkaz, školství a pedagogika v období totality. Z kvantitativního pohledu jí bohužel vychází úbytek historicko-pedagogických témat.

Studie Petera Gavory je zaměřena na metodologický profil kvantitativních výzkumných studií. Skrze kvantitativní obsahovou analýzu publikovaných textů autor porovnává dvě období: 1995–2000 a 2010–2014. Z jeho výsledků vyplývá zvýšení kvality textů ve druhém období, ať již jde o posílení výzkumů relačního typu na úkor výzkumů čistě deskriptivních, nebo o užívání náročnějších statistických postupů, které bylo možno použít i díky lepším datovým souborům. Byť zde zaznamenáváme pozitivní trend v kvantitativním pedagogickém výzkumu, neměli bychom podléhat uspokojení a spíše směřovat k ještě vyšší náročnosti v požadavcích na kvalitu výzkumných vzorků i prezentaci a interpretaci statistických analýz.

Jestliže první dvě studie reprezentují výzkumně-reflektující přístup v pedagogice, pak další dvě studie lze označit za dobré reprezentanty empirického bádání. Obě se vztahují k aktuálním tématům, ať již je to čtenářská gramotnost v textu Karla Starého a Veroniky Laufkové, či interkulturní komunikační kompetence Kláry Uličné. Starý s Laufkovou výhodně volí smíšený design, kde využívají nejen výsledků z mezinárodních výzkumů PISA a PIRLS, ale i týmové spolupráce ve výzkumu CLOSE. Sami kvantitativně analyzují data více než 6000 žáků ve dvou testových úlohách a na tyto výsledky navazují kvalitativní analýzou žákovských řešení, kde jim k analýze napomáhá nejen výzkumná erudice, ale i učitelská aprobece pro český jazyk.

Studie Kláry Uličné má metodologický charakter. Autorka nám představuje dotazník zjišťující interkulturní komunikační kompetence u studentů učitelství cizího jazyka. Věnovala zvýšenou pozornost překladu amerického dotazníku a představení jeho psychometrických vlastností. Učinila tak na datech od přibližně 300 studentů. Provedené statistické analýzy a prezentace výsledků odpovídají aktuálním zvyklostem v našich pedagogických časopisech.

Kdybychom se na obě empirické studie podívali skrze Gavorou sestavený kategoriální systém, zařadili bychom je v některých parametrech i ve druhém sledovaném období mezi nadstandardně kvalitní studie – např. velikost a kvalita výběrového souboru testovaných žáků u Starého a Laufkové, užití explorační faktorové analýzy s nekolmou rotací a prezentace řady důležitých psychometrických parametrů adaptovaného dotazníku u Uličné. Uvedené hodnocení těchto dvou studií vyznívá na podporu Gavorou identifikovaného pozitivního trendu u kvantitativních studií v Pedagogice za posledních 20 let.

Rubrika diskuse je tentokrát obsazená jen jedním textem, a sice přednáškou Zdeňka Beneše přednesenou na slavnostním shromáždění akademické obce Univerzity Karlovy při příležitosti jejího 667. výročí založení ve Velké aule Karolina v dubnu letošního roku. Autor se zamýšlí nad mocí a bezmocí vzdělání. Jedná se o pohled historika nabízející reflexi naší doby s oporou o řadu autorů, kteří se k tématu publikačně vztáhli. Moc vzdělání Beneš vidí „v pronikání ke stále hlubším strukturám lidského i přírodního světa, ale i v promýšlení jejich souvztažností s naším kulturním kódem, jeho dějinnou trvalostí a jeho legitimními, tj. jeho principům odpovídajícími historickými proměnami“. Sou-

časně však uvádí, že „pokud je ale tato hranice překročena, vzdělání se stává bezmocným vůči sobě samému, protože se samo sobě zpronevřuje“. Jinými slovy řečeno, pokud vzdělání ztratí schopnost své vlastní reflexe, může být ztraceno.

U tématu diskuse se však chci ještě krátce zastavit. V posledních číslech *Pedagogiky* proběhly podle mého soudu závažné diskuse k aktuálním či trvale naléhavým tématům. Týkaly se inkluze (Hájková a Průcha v č. 2/2013), obsahových standardů pro základní vzdělávání (Rusek a Dvořák v č. 4/2014), učitelské přípravy (Tomková, Mareš a Lukášová v č. 1/2015) a povahy pedagogiky jako vědního oboru (Brezinka, Helus a Walterová v č. 2/2015). Diskusním příspěvkům nelze odepřít jistou angažovanost autorů v tématu. Potěšující však je vidět a číst, jak předním autoritám oboru záleží na tom, aby bylo s poznatky pedagogiky dobře a korektně pracováno v dopadech pro praxi výuky ve školách, pro učitelskou přípravu či pro provoz vědy. V tomto smyslu je dobré autoritám naslouchat. Stejně tak, jako když k nám promlouvají např. skrze úvodníky a nabádají k publikační aktivitě a podpoře začínajících autorů (Koča v č. 1/2015) či varují před unáhlenou interpretací edukačních jevů a chování skrze nedostatečnou zpětnou kritickou reflexi (Štech v č. 1/2014). Pozitivismus chtěl názory autorit postavit mimo rámec vědy. Když ponecháme stranou naivitu této představy, protože u každého společenskovevědního výzkumu dokážeme vystopovat autorský rukopis či aktuálně sdílená hodnotová přesvědčení, tak právě moudré, z nadhledu formulované názory jsou současně kořením i tmelem oboru a udávají směr pro další snažení či třibení názorů uvnitř odborné komunity.

Medailonky k výročí významných osobností bývají v časopisech takříkajíc „mimo obsah“, jsou nesourodě začleněny. V případě připomenutí významného životního jubilea profesora Zdeňka Heluse z pera Jiřího Mareše je tomu, myslím, jinak. Jiří Mareš nám oslavence představuje nejen jako člověka vysoce odborně erudovaného, ale i jako člověka v oboru angažovaného, se schopností nejen kritickým pohledem pronikat k jádru problému, ale i vlastním jazykem oslovovat široké publikum. V osobnosti profesora Zdeňka Heluse se dobře snoubí v nadpisu jmenované tři roviny snažení v oboru a osobním příkladem dodává pedagogice větší vážnosti a věrohodnosti. Jsem vděčný za příležitost, kdy Zdeněk Helus je mým laskavým šéfem v redakční radě časopisu *Pedagogika*.

Toto číslo *Pedagogiky* uzavírají dvě recenze knih, které se věnují odkazu Jana Amose Komenského. Jak příznačné! Nevyhnutelně se vkrádají otázky: Co by řekl našemu počinání Jan Amos Komenský? Pomáhá pedagogika nápravě věcí lidských? Dělá to dobře? Rovina společenské zodpovědnosti k pedagogice neodmyslitelně patří.